

Prešernova pesem o povodnem možu.

Spisal L. P.

Ta pesem je zanimiva v marsikaterem oziru. Ker pa Levstik o njej trdi marsikaj, v čemer mu ne morem pritrditi, me je to napotilo, da izpregovorim o njej posebej. Najprej pravi Levstik: »Ta pesem si je v rodu z Lenoro, zato je v knjigi precej za njo postavljena. Ne da bi rekel: »ni izvirna«, ampak le toliko je gotovo, da Lenora ga je izpodbodla, da je jo naredil.«

Sorodnosti obeh pesmi nihče ne taji; da je pa Lenora sprožila balado o povodnem možu, tega vpliva bi jaz nikakor ne pripisoval Lenori. Res je, da hodita obe pesmi pri Prešernu nekako vzporedno pot. Obe sta namreč z »Lažnjivimi pratikarji« in »Zarjoveno devico« vred izmed najstarejših Prešernovih pesmi ter spadata vsaj v leto 1826. ali pa še katero poprejšnje. (Primeri Prešernovo pismo do Čopa z dne 13. febr. 1832. — »Ljublj. Zv.« VIII. 570) Obe sta bili skupaj prvič natisnjeni v prvem zvezku Kranjske Čebelice l. 1830. — In neka sorodnost predmetov v obeh baladah se res ne da tajiti.

Toda iz vsega tega jaz vendar nikakor ne bi sklepal, da je v Bürgerjevi Lenori iskati povoda Prešernovemu povodnemu možu; kajti ni prezreti tudi tega, kar nam Levstik sam pripoveduje ob drugi priliki (»Ljublj. Zv.« I. 446.) iz P. Marka knjige »Bibliotheca Carnioliae«, str. 16., da je bil namreč že Disma Zakotnik poleg drugih narodnih pesmi zapisal tudi pesem »od lipe na Starem trgu«. Nemoče tedaj ni, da je imel Prešeren še kaj raztresenih sledov o imenovani narodni pesmi, in da je ta narodna pesem morda obsegala isto snov kakor Prešernova balada. Gotovo pa je, da je Prešeren to snov poznal iz Valvazorja; kajti prvotni naslov v Kranjski Čebelici I. 40. se je glasil »Povodnji mosh, balada is Valvasorja«. — Ko je pa bila domača pravljica Prešernu iz Valvasorja znana, tedaj pač ni potreboval več Bürgerjevega vpliva, ampak mu smemo že pripisovati toliko samostojnega pesniškega okusa in iznajdljivosti, da se je sam ob sebi odločil, da to domačo ljubljansko pripovedko obdela pesniško. Pesniški značaj pripovedke in domača nje izvirnost, to je po mojih mislih bil Prešernu boljši povod, da je Valvazorjevo pravljico preoblekel v pesem. —

Dalje razlaga Levstik tako:

Jih dokaj jo prosi, al vsakmu odreče,
Prešerna se brani in ples odlašuje.

»V Čebelici je bila deklica te pesmi imenovana Zalika, zdaj pa se ji pravi Urška. Morda res kdaj kaka Urška ni hotela plesati s Prešernom; zakaj beseda »Prešerna« tu tako stoji, da lahko pomeni »prevzeta«, in tudi je lahko lastno ime. Ali je tudi mogoče, kar je še podobneje resnici, da se ga je branila Zalika, in zato jo je imenoval v povodnem možu, ko ga je prvič dajal na svetlo; ali leta 1847., ko je drugič bil tiskan povodni mož, je menda že bil pozabil jezo, in zato je iz Zalike naredil Urško.« Tako Levstik.

Tudi ta razlaga, češ, da se je pesnik po svoje znosil nad kako Zaliko ali Urško zato, ker ni hotela z njim plesati, ker mu je, kakor pravijo po domače povedano, »dala korb'co«, tudi ta razlaga mi nikakor ne prija. Nikakor ne verjamem, da bi smeli Prešerna, kakor koli si bodi, četudi le od daleč primerjati s Horacijem glede njegovega maščevanja nad Kanidijo.

Verjetnejše je to-le: V prvi redakciji imenovane balade je nazval prevzetno dekle Zaliko pač le iz tega vnanjega vzroka, da bi dosegel ono presenetljivo prigrasje med imenom in njega pridevkom, katero imenujejo poetike z latinskim terminom »annominatio«, z grškim pa *παράχρησις* ali *παρονομασία*. V besedah:

Rosál'ka ga sala omréshit' shelí
Saljúbljeno v njéga obrázha ozhí — —
Rosál'ka shé sala pred tabo fim sdàj,
Rosál'ka presála, perprávljen na ràj

imamo podobno prigrasje ali aliteracijo kakor v:

Rozamunda roža deklic — —
Lepši Lejla mu dopade — i. t. d.

Zaliko jo je imenoval, češ ker je bila »zala«, ker je bila najlepša izmed tedanjih ljubljanskih lepotic.

Pri drugi redakciji pa si je menda premislil, da se mu je zazdela važnejša zgodovinska natančnost, posneta po Valvazorjevem poročilu, nego sama igrača prigrasbe ali aliteracije. Zato jo je, sledeč Valvazorjevemu poročilu, v drugi redakciji nazval Urško. — Zalika je govoreče ime (*nomen est omen*), za-njo govori aliteracija, za Urško pa zgodovinsko poročilo. —

Toda poslušajmo sedaj Valvazorjevo obširno pripovedovanje. Že v XI knjigi na 685. strani, govoreč v 2. odstavku o reki Ljubljanici in o plovbi po tej reki, omenja to pripovedko s sledečimi besedami (preloženimi): »Predno se pa od Ljubljanice poslovimo, treba še to

povedati, da se nahaja v njej prikazen, katero imenujejo povodnega moža, in da se ta večkrat po noči pokaže, in da je to tako splošno znano, da ve vsaki čolnar in ribič na Ljubljani dovolj o tem povedati. Kakor se sploh pripoveduje, je v prejšnjih časih ta pošast večkrat tudi pri belem dnevu prišla iz vode in se je prikazala v človeški podobi. In prikazala da se je potem leta 1547. prvo nedeljo meseca julija na Starem trgu pri vodnjaku, kjer je bilo vse sosodstvo zbrano in se je s poštenim plesom razveseljevalo, kot zalo olepotičen mladenič čedne in brhke postave; prijel da je neko dekle, Urško Šeferin, se z njo precej seznanil in naposled mimo Stiškega dvorca proti reki zaplesal ter planil z njo v vodo. Ta nenavadni dogodek hočem obširneje razpravljati v letopisnih zgodbah. Odkar so pa reko večkrat blagoslovili in posvetili, pa ta pošast bolj miruje. Vendar bi se dala o tej prikazni napisati obširna knjiga, kakor jo je napisal Praetorius o sleškem duhu Libercunu (ali Repoštevnu), ako bi hotel vse popisati, kar ljudje o njej tvežejo in pripovedujejo. Toda jaz sodim, da se ponajvečkrat večini pripovedk prav mnogo doda in pridene.*

Obširnejše poročilo čitamo XV. 460., kjer Valvazor v 19. poglavju piše o povodni pošasti, katera je bohotno ženščino s seboj v vodo speljala itd. Njegove besede se glase preložene: »Na 685. strani XI. knjige sem svojo besedo zastavil, da pošastni dogodek, ki se je l. 1547. pri nekem plesu v Ljubljani primeril, tukaj med posebnimi dogodki razložim obširneje; torej moram sedaj besedo rešiti in izpolniti. Prvo nedeljo malega srpana (Heumonat) prej imenovanega leta se je sešla v Ljubljani na Starem trgu pri vodnjaku, katerega je takrat poleg stoječa lepa lipa pretvarjala v kratkočasno zabavišče, po stari navadi na tem trgu vsa soseska; uživala je tu poleg prijetne godbe svoja s seboj prinesena jestvila po starem nekdanjem običaju v prijateljski zaupljivosti, namestu katere se dandanes žalibog skoraj povsod vriva francoška nezaupnost, slepilna udvorljivost, okrinkana zvižanost in hinavščina poleg prokletega spletkarstva. Po starokranjsko t. j. v pošteni, odkritosrčni dobrodušnosti in iskreni prijazni so se med seboj razveseljevali in po obedu so se zabavali tudi z navadnim plesom. Ko se že to veselost nekaj časa uživali in so že bili vsi dobre volje, da — veselje je bilo vsa srca že popolnoma obladalo: glej! tedaj pristopi lepo opravljen, brdkostasen mladenič ter se ravna, kakor da bi rad z njimi nekaj rajev zaplesal. To celi družbi niti najmanje ni bilo nevšečno in se ji tudi ni zdelo čudno, ker je bilo po običaju dovoljeno vsakemu vstopiti v tako veselo družčino. Najprej je zbrane

prav vljudno pozdravil, podal tudi vsem navzočnim prijazno roko; a dotik z njegovo roko je pri vsakomer provzročil nenavaden občutek, alteracijo ali zono (grózično ganjenje); kajti njegove roke so bile izpremrzle in mehke. Takoj potem se je naklonil eni izmed okrog sedečih, da bi z njim zarajala, ter si je izbral za svojo plesalko sicer lepo nališpano in zunanje lepoobrazno, toda po mišljenju in po nravi nelepo, prešerno mladenko, ki je bila iskra in razposajenega vedenja, ki je namesto deviškega samovanja živela v razuzdanem življenju. Ta mlada venerila in radoživa veseljačica, katere pravo ime je bilo **Urška Šeferín**, se je znala po njegovo prav kmalu prilagoditi in se je vsem norčavim burkam privadila, tako da je vse kazalo: češ, enako se z enakim ne bi moglo nikdar bolje ujemati in družiti. Ko sta tedaj po običajni navadi nekaj rajev odplesala, sta se polagoma spustila v razširnejši ples ter sta začela od prostora, ki sicer raj in rajalce ograja in omejuje, vedno dalje krožiti in večje kolobarje delati, tako da sta od imenovane lipe priskakala in priplesala proti Stiškemu dvorcu in mimo njega proti reki Ljubljanici združema; le tu pa sta završila tako zvani pomet (Kehraus — dal Bog, da ne za večno!); kajti vpričo ondi navzočnih brodnikov, ki čakajo vedno za prevoz pripravljeni, sta naposled oba skočila v Ljubljano ter izginila gledalcem izpred oči; pa ju tudi pozneje ni bilo več videti. — Omenjena lipa je do leta 1638. še stala, torej skoraj 91 let; tedaj pa jo je naposled rajni gosp. Ludovik Schönleben kot višji mestni blagajnik dal posekati, ker je bila od starosti že vsa telava in polna mrčesa. In na njenem mestu je začela mestna občina graditi iz lepo izlikanega mramorja lično izklesan lep vodnjak. — Nad to dogodbo se je imenovana družba in cela soseska tako zgrozila, da je še tisto uro raj ponehal, in da si nihče več ni upal začeti kakega plesa in razveseljevanja i. t. d. — Končuje se Valvazorjevo poročilo z razblinjenim svarilom pred razuzdanostjo in plesalsko lahkomiselnostjo. —

Izmed ináčic v obeh redakcijah naše balade omenimo lahko še to: 4. grano 3. kitice se v »poezijah« glasi:

Modrij in zvijač je vseh bila umetna —

V Kranjski Čebelici se je ta verz glasil:

V svijazhah, ko nekđaj Armida, umetna —

Že v 2. kitici nam slika pesnik Urškino (oz: Zalkino) omreževalno koketnost podobno kakor govori Horacij o Barini (od. II. 8.). Da bi nam jo pa še živeje predočil kot pravo koketno ljubovalko, jo pri-

merja s Tasovo mamljivko Armido (v osvobojenem Jeruzalemu). — Armida bodi v tej primeri prototip prave ljubohlepnice in neodoljive kokete. Kakor je čarokrasna saracenka Armida omamila mnogo krščanskih vitezov in križarskih junakov in naposled tudi samega Rinalda, tako je tudi lepa Urška predobro znala omreževati v svoje ljubovalne zanke tedanji moški svet ljubljanski. —

Valvazorjevega povodnega moža je bilo spoznati po alteraciji ali zoni, ki jo je vzbujal dotik njegove roke; pri plesu Prešernovega povodnika se je pojavilo bučeče vršenje vetrov in strašno grmenje; povodni mož narodne pesmi (Koritko I. 79.) pa je silnejši in surovejši hrust, ki stiska svoji plesalki roke tako, da ji kar kri izza nohtov udarja. —

Koliko pozornosti in zanimanja je Prešernova balada o povodnem možu v prvem zvezku Kranjske Čebelice vzbudila med tedanjimi domačimi izobraženci, to nam dokazuje dr. Česnika četudi šaljivo, vendar iskreno pismo, s katerim Prešerna izpodbuja, naj Zaliki kmalu preskrbi rodne bratca ali sestrico, da bo kaj družbe, da ji ne bo dolg čas, t. j. naj poleg balade o povodnem možu zloži še kaj izvirnih balad in romanc, a ne prevodov, kakor je Lenora. Z neslanicami prof. Jak. Zupana pa ni treba polniti Kranjske Čebelice. Česnikovo pismo slove v izvirniku:

Herrn Dr. Siebenschläfer!

Ich lebe der frohen Hoffnung, daß die Zeit einer neuen Entbindung nicht mehr weit ist, und daß Du Deine Salika mit einem hübschen Brüderchen oder mit einem netten Schwesterlein erfreuen wirst. Lass ihr die Zeit nicht lang werden. Schenke ihr ein leibliches Geschwisterchen; lass das Adoptieren zum Teufel gehen: eigene Kinder vertragen sich mit fremden nicht wohl. — — — — —
— — — — — Ich erwarte also ganz zuverlässig eine neue Leibesfrucht in der Zhebéliza von Dir. Nur Prof. Suppan soll sie mit seinen ungesottenen Plunzenstücken nicht bespuken. Adieu Herr Doktor, adieu Herr Papa. Ich bin

Dein

Zhefnik.

